

Ədəbiyyat dərslərinin tədrisində interdisiplinar integrasiya

*Məhrux Dövlətzadə*¹

XÜLASƏ

Məqalədə ümumtəhsil məktəblərində ədəbiyyat dərslərinin tədrisində interdisiplinar integrasiyanın elmi-nəzəri əsasları və praktik əhəmiyyəti araşdırılır. Araşdırma zamanı ədəbiyyatın digər fənlərlə – tarix, coğrafiya, musiqi, təsviri incəsənət və fəlsəfə ilə əlaqəli şəkildə tədrisinin şagirdlərin dünyagörüşünün formalaşmasına, analitik və tənqidi düşünmə bacarıqlarının inkişafına təsiri təhlil olunur, interdisiplinar yanaşmanın müasir təhsil tələblərinə uyğunluğu nümunələrlə əsaslandırılır. Bu yanaşma kurukulum təlim nəzəriyyəsinə əsaslanaraq şagirdin biliyi hazır şəkildə qəbul etməsini deyil, müxtəlif fənlər üzrə əldə etdiyi biliklər əsasında yenidən qurmasını təmin edir. Müasir Azərbaycan məktəbində tədris prosesində yaranan çətinliklər isə həm global təhsil dəyişiklikləri, həm də milli təhsil mühitinin spesifik xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. Bu çətinliklər pedaqoji, psixoloji, metodiki və texnoloji aspektlərdə özünü göstərir. Ədəbiyyat dərslərində interdisiplinar integrasiya həmin çətinliklərin az da olsa kompensasiyasına səbəb olur, şagirdlərin dünyanı vahid sistem kimi qavramasına, bədii düşüncə ilə elmi bilik arasında körpü qurmasına şərait yaradır. Bu cür yanaşma müasir məktəbdə ədəbiyyatın tək cə fənn deyil, şəxsiyyət formalaşdıran əsas vasitə olduğunu təsdiqləyir.

AÇAR SÖZLƏR

ədəbiyyat tədrisi, interdisiplinar integrasiya, fənlərarası əlaqə, kompetensiya əsaslı təlim, müasir pedaqogika

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

Göndərilib: 19.02.2026

Qəbul edilib: 25.05.2026

¹Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti. Azərbaycan
<https://orcid.org/0000-0002-2366-6097> | mahdovlat@gmail.com

Interdisciplinary Integration in Teaching Literature

Mahrukh Dovlatzade¹

ABSTRACT

The article examines the scientific-theoretical foundations and practical significance of interdisciplinary integration in teaching literature lessons in secondary schools. The impact of teaching literature in connection with other – history, geography, music, fine arts and philosophy on the formation of students' worldview, the development of analytical and critical thinking skills is analyzed. The relevance of the interdisciplinary approach to modern educational requirements is substantiated. Based on the constructivist learning theory, this approach ensures that the student does not accept knowledge ready-made, but reconstructs it on the basis of knowledge acquired in various subjects. The difficulties arising in the teaching process in the modern Azerbaijani school are related to both global educational changes and the specific characteristics of the national educational environment. These difficulties manifest themselves in pedagogical, psychological, methodological and technological aspects. Interdisciplinary integration in literature lessons allows students to perceive the world as a single system, to build a bridge between artistic thought and scientific knowledge. This approach confirms that literature in a modern school is not only a subject, but also the main tool for shaping personality.

KEYWORDS

literature teaching, interdisciplinary integration, interdisciplinary communication, competency-based learning, modern pedagogy

ARTICLE HISTORY

Received: 19.02.2026

Accepted: 25.05.2026

¹Doctor of Philosophy in Philology, Azerbaijan State Pedagogical University. Azerbaijan
<https://orcid.org/0000-0002-2366-6097> | mahdovlat@gmail.com

Giriş

Ədəbiyyat dərslərinə müasir yanaşmalar şagirdlərin bədii mətni dərk etməklə yanaşı, şəxsiyyət kimi formalaşmasına xidmət edir. Bu yanaşmalar sayəsində ədəbiyyat dərsi həyatla, düşüncə və dəyərlərlə vəhdət təşkil edir.

Müasir təhsil sistemində fənlərin təcrid olunmuş şəkildə tədrisi şagirdlərin bilikləri real həyatla əlaqələndirməsində müəyyən çətinliklər yaradır. Bu baxımdan interdisiplinar integrasiya təlim prosesində mühüm pedaqoji yanaşma kimi çıxış edir. “Ədəbiyyat fənni öz mahiyyətinə görə digər elm və sənət sahələri ilə sıx bağlı olduğundan, onun interdisiplinar əsasda tədrisi xüsusilə aktualıq kəsb edir” (Həsəni, 2016, s. 65).

Məqalədə məqsədimiz əsas ədəbiyyat dərslərində interdisiplinar integrasiyanın elmi əsaslarını və tədris prosesində rolunu müəyyənəşdirməkdir. İnterdisiplinar integrasiya müxtəlif fənlər arasında məzmun, metod və fəaliyyət baxımından əlaqənin yaradılmasını nəzərdə tutur. Pedaqoji ədəbiyyatda bu anlayış biliklərin sistemli şəkildə mənimsənilməsinə xidmət edən mühüm didaktik prinsip kimi qiymətləndirilir. Ədəbiyyat dərslərində interdisiplinar integrasiya bədii mətnin tarixi, ictimai, mədəni və fəlsəfi kontekstlərdə öyrənilməsinə imkan yaradır. Bu yanaşma konstruktivist təlim nəzəriyyəsinə əsaslanaraq şagirdin biliyi hazır şəkildə qəbul etməsini deyil, müxtəlif fənlər üzrə əldə etdiyi biliklər əsasında yenidən qurmasını təmin edir. Müasir Azərbaycan məktəbində tədris prosesində yaranan çətinliklər həm global təhsil dəyişiklikləri, həm də milli təhsil mühitinin spesifik xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. Bu çətinliklər pedaqoji, psixoloji, metodiki və texnoloji aspektlərdə özünü göstərir.

Metodlar

Tədqiqatın aparılması prosesində əsasən aşağıdakı metodlardan istifadə edilmişdir:

- problemlə bağlı ədəbiyyatşünaslıq, metodika üzrə ədəbiyyatın öyrənilməsi və təhlili;
- ümumtəhsil məktəblərində məqsədyönlü müşahidə;

Nəticələr

Tədqiqat nəticəsində aşağıdakı qənaətlər əldə edilmişdir:

- Ədəbiyyat dərsləri təşkili baxımından fərqli yanaşma tələb edir.
- Müasir Azərbaycan məktəbində tədris prosesində yaranan çətinliklər həm global təhsil dəyişiklikləri, həm də milli təhsil mühitinin spesifik xüsusiyyətləri ilə bağlıdır və bu çətinliklərin aradan qaldırılması ədəbiyyat dərslərinin düzgün təşkilinə xidmət edir.
- Ədəbiyyat dərslərində interdisiplinar integrasiya müasir təhsil tələblərinə uyğundur.

Müzakirə

Ədəbiyyat dərslərində interdisiplinar integrasiyanın istiqamətlərini aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. *Ədəbiyyat və tarix*

Tarixi mövzulu bədii əsərlərin tədrisində tarixi hadisə və şəxsiyyətlə paralel yanaşma əsərin ideya-məzmun xüsusiyyətlərinin daha dərinlən dərk olunmasına şərait yaradır. Tarix və ədəbiyyatın integrasiyası şagirdlərdə dövrün ictimai-siyasi mənzərəsini bütöv şəkildə formalaşdırır.

2. *Ədəbiyyat və coğrafiya*

Əsərlərdə təsvir olunan məkan və təbiət mənzərələrinin coğrafi biliklərlə əlaqələndirilməsi şagirdlərin məkan təfəkkürünü inkişaf etdirir. Xüsusilə vətən, torpaq və həsrət motivlərinin tədrisində bu integrasiya əhəmiyyətlidir.

3. *Ədəbiyyat və musiqi*

Şeir və musiqi arasında ritm, ahəng və emosional təsir baxımından oxşarlıqlar mövcuddur. Muğamlar, xalq mahnıları və klassik poeziya nümunələrinin müqayisəli tədrisi bədii-estetik zövqün formalaşmasına xidmət edir.

4. *Ədəbiyyat və təsviri incəsənət*

Ədəbi obrazların rəsmlər, illüstrasiyalar vasitəsilə təqdim olunması şagirdlərin vizual qavrayışını gücləndirir. Bu integrasiya bədii təsvir vasitələrinin daha aydın mənimsənilməsinə kömək edir.

5. *Ədəbiyyat və fəlsəfə*

Ədəbiyyatda təsvir olunan insan, həyat, ölüm, azadlıq, zaman kimi anlayışların fəlsəfi kontekstdə şərh şagirdlərin abstrakt və tənqidi düşünmə bacarıqlarını inkişaf etdirir.

Qloballaşma və sürətli elmi-texnoloji inkişaf təhsil sisteminin qarşısında yeni tələblər qoyur. “Müasir Azərbaycan məktəbi də bu çağırışlar fonunda uzun illərdir ki, fəaliyyət göstərərək şəxsiyyətyönümlü, kompetensiyaəsaslı və nəticəyönümlü təlim modelinə keçid etmişdir”. Lakin aparılan islahatlara baxmayaraq, tədris prosesində bir sıra obyektiv və subyektiv çətinliklər meydana çıxır. Bu çətinliklərin sistemli şəkildə araşdırılması təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Müəllim hazırlığı və peşəkar inkişaf problemləri nələrdir?

- bəzi müəllimlərin müasir təlim metodları üzrə praktiki bacarıqlarının zəif olması;
- innovativ yanaşmalara qarşı psixoloji müqavimət;
- davamlı peşəkar inkişaf imkanlarının qeyri-bərabərliyi (xüsusən regionlarda).

Şagird amili ilə bağlı çətinliklər hansılardır?

- şagirdlərin oxu vərdislərinin zəifləməsi, kitab mütaliəsinə marağın azalması;
- diqqət dağınıqlığı və rəqəmsal asılılıq;

- dərstdə fərdi xüsusiyyətlərin (temp, maraq, qabiliyyət) nəzərə alınmasında yaranan çətinliklər.

Kurikulum və tədris məzmunu ilə bağlı çətinliklər:

Ümumtəhsil məktəblərində tətbiq olunan kurikulumun əsas məqsədi şagirdlərdə biliklə yanaşı, bacarıq və dəyərlərin formalaşdırılmasıdır. Lakin praktikada:

- kurikulumun həcmli olması dərslərin dərinlikdən çox informativ xarakter daşmasına səbəb olur;
- kompetensiyaların formalaşdırılması bəzən formal xarakter alır;
- fənlərarası integrasiyanın həyata keçirilməsi üçün metodik baza kifayət etmir.

Bu amillər tədris prosesinin səmərəli olmasına mənfi təsir göstərir.

Müəllim hazırlığı və peşəkar inkişaf problemləri:

Tədris prosesinin əsas aparıcı qüvvəsi müəllimdir. Müasir məktəbdə müəllimdən yalnız bilik vermək deyil, həm də fasilitator, mentor və istiqamətverici olmaq tələb olunur (Hacıyev, 2003, s. 90). Lakin:

- bəzi müəllimlərin müasir təlim texnologiyalarından istifadə bacarıqları yetərli deyil;
- ənənəvi tədris stereotipləri yeniliklərin tətbiqinə mane olur;
- regionlar üzrə peşəkar inkişaf imkanları qeyri-bərabərdir.

Bu problemlər təlimin keyfiyyətinə birbaşa təsir edir.

Qiymətləndirmə sistemi ilə bağlı problemlər:

- formativ qiymətləndirmənin obyektiv və sistemli aparılmaması;
- summativ qiymətləndirmənin nəticəyönümlü olub, prosesi kölgədə qoyması.
- qiymətləndirmənin inkişafetdirici deyil, cəzalandırıcı vasitə kimi qavranılması.

Dərs vaxtı və dərs yükü problemi:

- dərs saatlarının məhdudluğu səbəbindən müzakirə və yaradıcı fəaliyyətlərə az vaxt qalması;
- şagirdlərin dərsdənkənar tapşırıqlarla həddindən artıq yüklənməsi.

Texnoloji və maddi-texniki çətinliklər:

- məktəblər arasında rəqəmsal bərabərsizliyin mövcudluğu;
- internet, texniki avadanlıq və elektron resurslara çıxışın məhdudluğu;
- İKT-dən istifadə bacarıqlarının müəllim və şagirdlər arasında fərqli səviyyədə olması.

Psixoloji-pedaqoji mühit problemləri:

- şagird–müəllim–valideyn münasibətlərində ünsiyyət çatışmazlığı;
- şagirdlərdə stres, imtahan qorxusu və motivasiya itkisi;
- sinifdə müsbət psixoloji mühitin yaradılmasında çətinliklər.

Valideyn amili:

- bəzi valideynlərin tədris prosesinə normadan artıq diqqət ayırması və ya laqeyd münasibəti;

- qiymətə istiqamətlənmiş yanaşmanın təlim keyfiyyətini kölgədə qoyması.

Dil və oxu mədəniyyəti problemləri:

- şagirdlərin mətnlə işləmə, fikrini şifahi və yazılı ifadə etmə bacarıqlarının zəifləməsi;
- ana dilində düzgün nitq və üslub problemləri.

Müasir ümumtəhsil məktəblərində tədris prosesində yaranan çətinliklər sistemli xarakter daşıyır və yalnız müəllimin deyil, bütün təhsil iştirakçılarının – məktəb, müəllim, valideyn və cəmiyyətin birgə səyi ilə aradan qaldırıla bilər. Bu çətinliklərin düzgün diaqnozu və elmi əsaslarla həlli təhsilin keyfiyyətinin yüksəlməsinin əsas şərtidir. Bu problemlərin aradan qaldırılması üçün aşağıda qeyd olunan proseslərin həyata keçirilməsi zəruridir:

- müəllimlərin davamlı peşəkar inkişafının təmin edilməsi;
- kurikulumun optimallaşdırılması;
- qiymətləndirmənin inkişafetdirici xarakter alması;
- texnoloji imkanların bərabərləşdirilməsi.

Elmi əsaslandırılmış və ardıcıl tədbirlər nəticəsində müasir məktəbdə tədris prosesinin keyfiyyətini yüksəltmək mümkündür.

İnterdisiplinar integrasiyanın pedaqoji əhəmiyyəti

Kurikulumun həcmli və intensiv olması dərsin dərinlikdən çox sürətə yönəlməsinə səbəb olur (9). Kompetensiyaəsaslı yanaşmanın mahiyyəti formal şəkildə tətbiq edilsə, fənlərarası integrasiyanın planlaşdırılması və icrası baş tutmaz. Müasir Azərbaycan məktəbində tədris prosesinin təşkili zamanı ortaya çıxan əsas çətinliklər elmi-nəzəri və praktik aspektdən təhlil olunur. Kurikulum islahatları, kompetensiyaəsaslı yanaşma, müəllim hazırlığı, şagird amili, qiymətləndirmə sistemi və texnoloji imkanlar kontekstində mövcud problemlər araşdırılır. Eyni zamanda bu çətinliklərin aradan qaldırılması istiqamətində elmi-pedaqoji yanaşmalar ümumiləşdirilir.

Ədəbiyyat dərslərində interdisiplinar integrasiyanın tətbiqi:

- şagirdlərdə biliyin sistemli qavranılmasını təmin edir;
- təlim motivasiyasını artırır;
- yaradıcı və tənqidi düşünmə bacarıqlarını inkişaf etdirir;
- fənlərarası əlaqələr əsasında real həyat bacarıqlarının formalaşmasına şərait yaradır.

Nəticə

Müasir dövrdə təhsil sisteminin dayanıqlı və effektiv olması üçün fənlərarası inteqrasiya vacibdir. Ədəbiyyat fənninin tədrisində interdisiplinar inteqrasiya şagirdlərin fərdi öyrənmə ehtiyaclarını nəzərə almağa imkan verir və tədrisin effektivliyini artırır.

Araşdırma göstərir ki, ədəbiyyat dərslərinin interdisiplinar inteqrasiya əsasında təşkili dərş prosesini müasir təhsilin tələblərinə uyğunlaşdırır. “Bu yanaşma ədəbiyyatın təkcə bədii-estetik deyil, həm də elmi-idraki potensialını üzə çıxarır” (Yusifov, 2008, s. 78). İnterdisiplinar inteqrasiya nəticəsində ədəbiyyat dərş şagirdlər üçün düşüncə, dəyər və mədəniyyət mühitinə çevrilir. Bu baxımdan tədris prosesində meydana gələn bir sıra obyektiv və subyektiv çətinliklərin elmi şəkildə araşdırılması təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsnə xidmət edən prioritet məsələlərdəndir.

Ədəbiyyat

1. Əhmədov, C. (2009). *Ədəbiyyat tədrisi metodikası*.
2. Əliyev, S., Həsənli, B. (2021). *Ədəbiyyat (X sinif üçün dərslik)*. “Bakınəşr”.
3. Hacıyev, A. (2003). *Azərbaycan ədəbiyyatının tədrisi metodikası*.
4. Həsənli, B., Əliyev, S. (2019). *Ədəbiyyat. VIII sinif (müəllim üçün metodik vəsait)*. “Bakınəşr”.
5. Həsənli, B. (2016). *Ədəbiyyatın tədrisi metodikası*. “Müəllim”.
6. Hüseynoğlu, S. (2023). Ədəbiyyat dərslərində interpretasiya. “*Azərbaycan məktəbi*” jurnalı, 704(3), 9–24.
7. Muradov, B. (1992). *Orta məktəbdə ədəbi əsərlərin öyrədilməsi*.
8. Paşayev, Ə., Rüstəmov, F. (2002). *Pedaqogika*.
9. *Təhsil proqramları* (Kurikulumlar). Təhsil İnstitutu. <https://arti.edu.az>
10. *Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartları və proqramları* (kurikulumları). (2010).
11. Yusifov, F. (2008). *Ədəbiyyatın tədrisi metodikası*.